

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 28^{ΗΣ} ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1982

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΠΕΡΙΚΛΗ ΘΕΟΧΑΡΗ

ΜΝΗΜΗ

ΘΕΟΔΩΡΟΥ Γ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΜΙΧΑΗΛ ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

Στις 10 Μαΐου 1981, πέθανε, σὲ ἡλικία 98 ἐτῶν, ὁ καθηγητὴς τοῦ Διοικητικοῦ Δικαίου καὶ Σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας Θεόδωρος Γ. Ἀγγελόπουλος. Ὁ θάνατός του δὲν προκάλεσε πολλὰ σχόλια. Ὁ σοφὸς διδάσκαλος εἶχε ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἀποσυρθεῖ καὶ ἠσύχαζε ἀνάμεσα στὰ βιβλία του στὸ Π. Ψυχικό, ὅπου ζοῦσε, χωρὶς ν' ἀφίσει πίσω του ἀπογόνους ἄλλους ἐκτὸς ἀπὸ τὰ συγγράμματά του.

Ἦταν ἡ προσωποποίηση τῆς ἀξιοπρέπειας, τῆς ἀκεραιότητος, τῆς εὐθύτητος, συνάμα δὲ καὶ τῆς γνήσιας καλωσύνης.

Αἰσθάνομαι τὸ καθῆκον νὰ διασπάσω γιὰ λίγο τὴ σιωπὴ πὸν ἀκολούθησε τὸ θάνατό του.

Ἦταν καθηγητὴς μου, ὅπως ἦταν καθηγητὴς σὲ γενεὲς νομικῶν. Ἰδιαίτερα γιὰ μένα, ἦταν ὁ εἰσηγητὴς στὴ διδακτορικὴ μου διατριβή, ἦταν ὁ ἐξεταστής μου στὸ διαγωνισμὸ τῶν Εἰσηγητῶν τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, πὸν μοῦ ἄνοιξε τὴ θύρα τῆς δικαστικῆς σταδιοδρομίας μου.

Μικρὸ προσωπικὸ ἀφιέρωμα σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης ἄς θεωρηθοῦν οἱ σκέψεις πὸν ἀκολουθοῦν.

* * *

Σὰς ἔχει τύχει, μετὰ τὸν πρόσφατο θάνατο προσφιλοῦς καὶ σεβαστοῦ διδασκάλου, νὰ περνᾶτε ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι του καὶ νὰ τὸ βλέπετε κατάκλειστο καὶ

βουβό,— εὔγλωττο ὅμως σύμβολο τῆς αἰώνιας ἀποδημίας καὶ τοῦ ὀριστικοῦ ἀποχαιρετισμοῦ; Πιθανόν, νὰ σᾶς ἔχει τύχει. Καὶ περνώντας ἀπὸ τὸ κατάκλειστο σπίτι, θὰ ἀναπολήσατε ἄθελα τὴ φωνὴ τοῦ διδασκάλου, τὴ διδασκαλία του, τὶς ἰδιορρυθμίες του, τὸ μέγα κύρος του, καὶ θὰ σιγοψιθυρίσατε μερικὰ λόγια του, θὰ ἀτενίσατε νοερὰ μερικὲς εἰκόνες του,— καὶ θὰ προχωρήσατε τὸ πέρασμά σας, παρατείνοντας γιὰ λίγο αὐτὸ τὸ σιωπηλὸ καὶ εὐλαβικὸ μνημόσυνο.

“Ὁμως εἶναι ἀπίθανο νὰ σᾶς ἔτυχε, πάλι ὕστερα ἀπὸ πρόσφατο θάνατο ἄλλου σεβασμίου διδασκάλου, νὰ περάσετε ἀπὸ τὸ σπίτι του, καὶ νὰ τὸ ἰδῆτε, ὄχι μόνον κατάκλειστο καὶ βουβό, ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς λευκὲς ταινίες καὶ τὶς σφραγίδες μὲ βουλοκέρι τοῦ «δικαστικοῦ ἐπιμελητοῦ», περασμένες καὶ δεμένες στὰ δύο θυρόφυλλα τῆς μεγάλης ἐπιβλητικῆς καγκελόπορτας.

Τὸ σπίτι τώρα δὲ φαίνεται μονάχα λυπημένο καὶ βουβό, ἀλλὰ καὶ κάπως παράδοξα τραυματισμένο, φιμωμένο, φυλακισμένο, καθὼς οἱ δυὸ ταινίες μὲ τὸ βουλοκέρι δένουν τὰ δύο θυρόφυλλα, σὰν χειροπέδες, ἢ σὰν ἐπίδεσμοι.

Στάθηκα, φυσικά, βαθιὰ συγκινημένος.

Εἶδα ἕναν καλὸ ἄνθρωπο νὰ στέκεται ἀπέξω ἀπὸ τὶς σφραγισμένες καγκελόπορτες καὶ νὰ ταῖζει, μέσα ἀπὸ τὰ κάγκελα, δύο μεγάλα σκυλιά, πὸν ἦταν κλεισμένα μέσα, καὶ δὲν μποροῦσαν νὰ βγοῦν, γιὰτὶ εἶχαν φαίνεται, περιληφθεῖ κι αὐτὰ στὸ σφράγισμα, σὰν «παρακολουθήματα» τοῦ σπιτιοῦ.

—Τὰ ταῖζω καθεμέρα, μοῦ εἶπε ὁ καλὸς γείτονας, γιὰτὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ βγοῦν.

Καὶ σὲ ἄλλη ἐρώτησή μου, μοῦ εἶπε :

—“Ἡμουν κοντὰ του, κοντὰ στὸν καθηγητὴ, ὡς τὴν τελευταία του στιγμή. Ἄγγιξε τὰ ἑκατὸ χρόνια. Ἐγραψε διαθήκη καὶ τ’ ἄφισε ὅλα στὸν Ἐρυθρὸ Σταυρὸ καὶ στὴ Διπλόρειο Σχολή. Φρόντισα νὰ ἔλθει δικαστικὸς κλητήρας, νὰ βάλει ταινία, νὰ τὰ ἀσφαλίσει.

* * *

Ἐφυγε λοιπὸν μόνος, ὁ Θεόδωρος Ἀγγελόπουλος.

Ἦταν ἕνα ὑπόδειγμα. Ὑπόδειγμα τάξεως, συνεπείας, ἀκριβείας, εὐθύτητος. «Τὸ εὐθυτενὲς τοῦ παραστήματος ἀμιλλᾶται τὸ εὐθυτενὲς τοῦ χαρακτῆρος», εἶχε πεῖ κάποτε ὁ Ἀλέξανδρος Σβώλος, σ’ ἕνα ρητορικὸ σχῆμα, γιὰ τὸν Παναγιώτη Πουλίτσα. Αὐτὸ τὸ σχῆμα λόγου μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ καὶ γιὰ τὸν Θ. Ἀγγελόπουλο. Σὲ ὅλα του τὰ χαρακτηριστικὰ ἦταν «εὐθυτενῆς» καὶ πλήρης, τόσο πλήρης, ὥστε νὰ εἶναι ὑποδειγματικὸς.

Συντηρητικὸς, ἀλλὰ γόνιμο συντηρητικὸς. Ὅταν κάποτε, πολὺ νέος ἀκόμη, ἔγραφα ἕνα ἄρθρο γιὰ τὴ θεωρίαν τοῦ L. Duguit, μὲ ἐφώνησε καὶ μοῦ εἶπε :

— Προσέξτε, μὴ προχωρήσετε βιαστικά στὶς θεωρίες αὐτές, τὶς νεωτεριστικές, πρὶν τὶς μελετήσετε καλά. Ἴσως, ὅπως πολλὰ νεωτεριστικά, ἀποδειχθοῦν ἐφήμερες. Μὴ δεσμευθῆτε πρόωρα, ὑπὸ τῆ γοητεία τοῦ νεωτεριστικοῦ, καὶ ἀργότερα, ὅταν θὰ γράφετε ὄριμα ἔργα, νὰ σᾶς παρακολουθεῖ αὐτὴ ἡ δέσμευση, καὶ νὰ ἐμποδίζει τὴν ἐλεύθερη ἐπιστημονικὴ ἔρευνά σας.— Πόσο χρήσιμη συμβουλή!

Καὶ πόσους ἄλλους νέους ἐπιστήμονες δὲν εἶχε σοφὰ καθοδηγήσει.

Νέος τότε, ὡς ὑποψήφιος διδάκτωρ, τὸν εἶχα ἐπισκεφθεῖ, ὡς εἰσηγητὴ τῆς διατριβῆς μου «Περὶ ἀνακλήσεως τῶν διοικητικῶν πράξεων», στὸ σπίτι του, στὸ Παλαιὸ Ψυχικό, γιὰ νὰ συνεργαστοῦμε πάνω στὸ χειρόγραφο τῆς διατριβῆς μου, πὸν εἶχα ὑποβάλει πρὸς κρίση στὴ Νομικὴ Σχολή. Ὁ Θ. Ἀγγελόπουλος ἦταν ἀκόμη τότε καὶ Σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας.

Στὸ διάδρομο τοῦ σπιτιοῦ, πὸν ὀδηγοῦσε στὸ γραφεῖο του, ἐπικρατοῦσε ἓνα ὑποβλητικὸ ἡμίφως, καί, μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἡμίφως, διέκρινα στὴν ἀρχὴ ν' ἀσπρίζει ἀμυδρὰ μία κατάλευκη βιβλικὴ γενεάδα, κι ὕστερα νὰ σχεδιάζεται ἡ ἄνηλή, ἐπιβλητικὴ σιλουέττα τοῦ σεβάσμιου πατέρα του, τοῦ Γεωργίου Ἀγγελοπούλου, τοῦ καθηγητοῦ πὸν σνηθίζαμε νὰ τὸν ἀποκαλοῦμε «πατέρα τοῦ διοικητικοῦ δικαίου ἐν Ἑλλάδι». Ὁ Γεώργιος Ἀγγελόπουλος ἦταν τότε σχεδὸν ὀλότελα τυφλός. Ἦταν ἄλλωστε γνωστό, ὅτι καὶ ὁ Θ. Ἀγγελόπουλος εἶχε ἀδύνατη τὴν ὄραση. Ἴσως γι' αὐτὸ ἐπικρατοῦσε στὸ σπίτι αὐτὸ τὸ ἡμίφως. Στεκόταν, λοιπόν, ὁ Γεώργιος Ἀγγελόπουλος, ὁ πατέρας, ἀκίνητος κι' ἐπιβλητικός, σὰν Τειρεσίας, ἐκεῖ στὸ διάδρομο. Μία φωνή, ἡ φωνὴ του, καὶ αὐτὴ βιβλικὴ καὶ σὰν ἀπόκοσμη, ἀκούστηκε νὰ ρωτᾷ:

— Τίνες οὗτοι;

(Μιλοῦσε γλώσσα σχεδὸν ἀρχαῖζουσα, καὶ ρωτοῦσε «ποιοὶ εἶναι οἱ ἐπισκέπτες μας;»).

Ὁ Θ. Ἀγγελόπουλος τοῦ εἶπε μὲ σεβασμὸ βαθύ:

— Πατέρα, σᾶς παρουσιάζω τὸν κ. Στασινόπουλον Εἰσηγητὴν τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, καὶ ὑποψήφιον διδάκτορα.

— Τύχη ἀγαθῆ!, εἶπε ὁ βιβλικὸς γέροντας, καθὼς ἐγὼ τοῦ ἔσφιγγα μὲ βαθὺ σεβασμὸ τὸ χέρι.

Καὶ ἔφυγε, μὲ βῆμα ἀθόρυβο, σὰν σκιά,— σκιά ἐνὸς ἡρεμου παρελθόντος.

Ἐκαθίσταμε στὸ γραφεῖο τοῦ καθηγητοῦ μου, νὰ ἐπεξεργασθοῦμε τὸ χειρόγραφο μου. Δὲν μοῦ βρῆκε πολλὰ λάθη, ἡ διατριβὴ μου ἦταν σύντομη, καὶ γραμμένη φαίνεται μὲ πολλὴ προσοχὴ ἀπὸ νέο δικαστὴ, πὸν ἀπὸ ἐπαγγελματικὴ ἔξη, ὄφειλε νὰ εἶναι προσεκτικὸς καὶ ὑπεύθυνος, γιὰ κάθε μία φράση του. Μόνο —καθὼς θυμᾶμαι— στὴν Εἰσαγωγὴ, σταθήκαμε σὲ μιὰ λέξη:

Ἔγραφα : «Ἡ ἐλευθερία δράσεως τῆς Διοικήσεως συνῆψε μακρὸν ἀγῶνα πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς νομιμότητος τῆς Διοικήσεως, εἰς τὸν ἀγῶνα δὲ αὐτόν, ἔχασε τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐδάφους τῆς».

Μὲ ἄπειρη εὐγένεια, καὶ σχεδὸν μὲ συστολή, μοῦ εἶπε :

— «Ἡ ἔκφρασις “ἔχασε” δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴν ὑπόλοιπη καλὴ καθαρεύουσα τῆς φράσεώς σας. Καλύτερα, νὰ γράψετε “ἀπώλεσε”».

Εὐχαρίστως ἀντικατέστησα τὴ λέξη («ἔχασε»), μὲ τὴ λέξη («ἀπώλεσε»). Μετὰ ἀπὸ μερικὲς ἄλλες παρατηρήσεις, τελικὰ, μοῦ εἶπε δυὸ καλὰ λόγια γιὰ τὸ χειρόγραφο μου μὲ πολλὴ φιλοφροσύνη, καὶ πρόσθεσε ὅτι τὸ ἐγκρίνει.

Ἔτσι, ἔχω διατηρήσει τὴν πιὸ ἐγκάρδια καὶ εὐγενικὴ μαζὶ ἐντύπωση ἀπὸ τὴ συνάντησή μας ἐκεῖνη, τὴν τόσο κρίσιμη γιὰ τὴν μετέπειτα ἐπιστημονικὴ σταδιοδρομία μου. Κι ἀπὸ μέσα μου, εὐγνωμονοῦσα τὴν τύχη, γιὰτὶ εἶχα ἓνα εἰσηγητὴ τῆς διατριβῆς μου τόσο εὐγενικὸ καὶ διόλου δύσκολο, ἐνῶ ἐγνώριζα ὅτι ἄλλοι ὑποψήφιοι διδάκτορες, καὶ ἐδῶ καὶ στὸ ἐξωτερικὸ, τάλαιπωροῦνται καὶ διαθέτουν ἀρκετὰ χρόνια ὡς πὸν νὰ φθάσουν στὴν ἐγκριση τῆς διατριβῆς τους ἀπὸ καθηγητὲς δύσκολους ἢ ἀναβλητικούς.

* * *

Ἦταν ὁ καθημερινὸς περιπατητὴς στὸ δρόμο τοῦ Π. Ψυχικοῦ, ὅπου κατοικοῦσε. Εὐθιγενής, παρὰ τὴν ἡλικία, λεπτός, ψηλός, μὲ τ' ἄσπρα μαλλιά καὶ τ' ἄσπρο γενάκι, περιπατοῦσε κάθε ἀπόγεμα μόνος. Καὶ ἦταν περισσότερο μόνος ἀπὸ ὅ,τι εἶναι συνήθως ἓνας μοναχικὸς περιπατητὴς, γιὰτὶ αὐτὰ τὰ μάτια του, τὰ ἔξυπνα μαζὶ καὶ ἀγαθὰ, δὲν ἤξερες ἂν ἔβλεπαν καλὰ, καὶ ἂν τὸν συνέδεαν μὲ τὸν γύρω κόσμον, ἢ ἂν, μὲ τὴν ἐλαττωμένη (ὅπως ἦταν πασίγνωστο) ὄρασή τους, τὸν ἀπομόνωναν περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους.

Ἔτσι, ὅταν διασταυροῦνον μαζὶ του στὸ δρόμο, τὸν χαιρετοῦσα μὲ τὸ σεβασμὸ ἐκεῖνο, πὸν διατηροῦμε γιὰ τοὺς παλιὸς δασκάλους μας, καὶ ἐκεῖνος μοῦ ἀνταπόδινε τὸν χαιρετισμὸ,— ὅμως δὲν ἤμουν βέβαιος, ἂν μὲ εἶχε ἀναγνωρίσει, ἂν μὲ ξεχώριζε καθαρά, ἢ ἂν μὲ ἀντιχαιρετοῦσε τυπικά, ὅπως θ' ἀντιχαιρετοῦσε ἓνα διαβάτη, πὸν διέκρινε ἀμυδρὰ τὴ σιλουέττα του καὶ τὸν χαιρετισμὸ του.

Ἔτσι, ἦταν ὡσὰν ἓνα ἀραιὸ καὶ θαμπὸ παραπέτασμα νὰ τὸν ἐχώριζε ἀπὸ τὸν γύρω του κόσμον. Αὐτὸ τὸ παραπέτασμα δὲν τοῦ στεροῦσε μόνον ἓνα ποσοστὸ δράσεως καὶ ἄρα ἓνα ἀντίστοιχο ποσοστὸ ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ὀπτικῶν παραστάσεων τοῦ γύρω του κόσμου, ἀλλὰ εἶχε καὶ ἓνα ἄλλο ἀποτέλεσμα, ἔμμεσο, ἀλλὰ σημαντικὸ καὶ ἀναπόφευκτο : ἐλαττώνοντας τὶς δυνατότητες του νὰ διαβάξει (καὶ πόσο πόνο θὰ δοκίμαζε ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς ἀδυναμίας, καθὼς ζοῦσε διαρκῶς

μέσα στην απέραντη βιβλιοθήκη του, την εγκαταστημένη στο ισόγειο του μεγάλου σπιτιού του), ελάττωνε αυτόματα την ἐνημέρωσή του στα γεγονότα και τις καταστάσεις, πού συνεχῶς ἐδημιουργοῦντο και ἐξελίσσονταν στο ἄμεσο περιβάλλον. Καὶ αὐτὸ εἶχε φυσικὴ συνέπεια, νὰ ἐνισχύει τὴν ἔμφυτη προσκόλλησή του στα γνωστά του και προσφιλή, σὲ κάθε τι πού ἀνῆκε στὴν παράδοση και στὴν πάγια τάξη, κοινωνική, πολιτική, λογοτεχνική και ὅ,τι ἄλλο,— δηλαδή σ' αὐτὸ πού δὲν εἶχαν ἀρχίσει ἀκόμη τότε, στὸν καιρὸ τοῦ Θ. Ἀγγελοπούλου, νὰ τὸ ἀποκαλοῦν («κατεστημένο»).

Ἐνάμεσα λοιπὸν σὲς γύρω πραγματικὲς καταστάσεις και στὴ συνείδηση και τὴν ἐπίγνωσή τους, μεσολαβοῦσε μία ζώνη, θὰ ἔλεγα, ὄχι νεκρή, ἀλλὰ μιὰ ζώνη κάπως θαμπή.

Μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴν παράξενη ἀλλὰ (και πόσο ἤρεμη και κατασταλαγμένη) ζώνη περνοῦσαν τὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα, και διυλίζονταν, και ἔφθαναν στὴν ἀντίληψή του μὲ κάποια διάθλαση φωτός, πού ἀλλοίωνε ἐλαφρὰ τὴν πραγματικὴ μορφή και τὴ φύση τους.

Εἶναι περίεργο, ὅτι ἡ ἀλλοίωση αὐτὴ γινόταν σχεδὸν πάντα γιὰ τὸ καλὸ.

Ἐφθναν τὰ γεγονότα στὴν ἀντίληψή του λιγότερο ἄσχημα, λιγότερο σκληρά, και πάντα περισσότερο ἤρεμα και ἄξια κατανόησης.

Ἦταν αὐτὸ ἓνα σίγουρο σημάδι, ἐνὸς τίμιου και ἴσιου χαρακτήρα, πού ἀναζητεῖ πάντα τὸ καλὸ, και ἔχει συνηθίσει ν' ἀποκρούει, κατὰ τὸ δυνατὸ, τὴν ἀρριότι παραδοχὴ τοῦ κακοῦ και τοῦ πονηροῦ.

Θὰ ἔλεγα, ὅτι αὐτὴ ἡ διάθλαση, αὐτὴ ἡ ἀλλοίωση, μὲ τὴν ὁποία συνελάμβανε τὰ γεγονότα, στὴν προχωρημένη πιά ἡλικία του, ἦταν ἓνα εἶδος λειτουργίας τῆς καλωσύνης του και τῆς εὐθύτητός του.

Αὐτὸ μοῦ θυμίζει τὸν Ρενάν, πού ἔλεγε ὅτι «κάθε ἄνθρωπος πρέπει, μέχρις ἀποδείξεως τοῦ ἐναντίου, νὰ θεωρεῖται καλὸς και νὰ τοῦ φερόμεθα ἀνάλογα. Μερικοὶ πιστεῦν τὸν ἀντίθετο κανόνα, πρᾶγμα πού ὀδηγεῖ συχνὰ σὲ ἀδικία».

Αὐτὴ ἡ πρὸς τὸ καλὸ ἀλλοίωση τῶν ἐντυπώσεων συνόδευε τὴ σκέψη του και τὴ στάση του, και τὸν ἔκανε, ὅσο περνοῦσαν τὰ χρόνια, εὐμενῆ και μειλίχιο, και μετριοπαθῆ.

* * *

Θὰ τελειώσω, μὲ δυὸ μικρὰ στιγμιότυπα, τὸ ἓνα ἀρκετὰ μακρινό, τὸ ἄλλο πολὺ πρόσφατο.

Τὸ πρῶτο ἦταν στα χρόνια τῆς Κατοχῆς. Ὁ καθηγητής, νὰ ἐπιστρέφει στὸ σπίτι του μὲ βῆμα κουρασμένο, μιὰ μέρα τῆς γερμανικῆς κατοχῆς, κρατώντας

στο χέρι ένα τερεκεδάκι με μιὰ μερίδα συσιτίου ἀπὸ τὸ βρασμένο σιτάρι ποὺ μοίραζαν τότε.

Ἦταν τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἀντιθέσεως, ἡ περήφανη καὶ εὐαίσθητη ὑπόστασί του, εἰκόνα πάντα τῆς ἀξιοπρέπειας, ἐνωμένη μετὰ τὴν ἔσχατη φροντίδα τῆς αὐτοσυντήρησης καὶ τῆς ἐπιβίωσης, ἐξαοτημένη ἀπὸ δύο κουταλιὲς ἀπὸ τὸ πιὸ φτηνὸ καὶ φτωχὸ φαγητὸ τοῦ κόσμου.

Τὸ δεύτερο στιγμιότυπο εἶναι, ὅπως εἶπα, πολὺ πρόσφατο. Εἶναι μιὰ εἰκόνα, ποὺ ἀντίκρουσα, καθὼς περνοῦσα, λίγες μέρες μετὰ τὸ θάνατό του, ἔξω ἀπὸ τὸ κλειστὸ πάντα καὶ σφραγισμένο σπίτι.

Φύλλα ξερὰ σκορπισμένα ἄφθονα στὸν κῆπο, ἐκεῖ ποὺ ὁ κῆπος αὐτὸς ἄλλοτε ἄστραφτε ἀπὸ καθαριότητα, τάξη καὶ φρέσκα χρώματα λουλουδιῶν. Ὁ σκύλος πένθιμος καὶ σιωπηλός, ξαπλωμένος μετὰ τὸ μουσοῦδι χωμένο στὰ μπροστινὰ πόδια, παρακολοθεῖ ὀκνὰ τὸ διαβάτη (ἐμένα), ποὺ περνᾷ καὶ ἀθέλητα κοιτάζει μέσα. «Τί κοιτάζεις;», εἶναι σὰ νὰ λέει. «Δὲν ξέρεις ὅτι ἐκεῖνος ἔφυγε, καὶ ὅτι εἶμαι τώρα μοναχὸς σ' αὐτὴ τὴν ἔρημη ἀυλὴ;».

Δὲν ἀντέχω τὸ ἱκετευτικὸ βλέμμα του καὶ προχωρῶ.

Καὶ τότε, μέσ' ἀπὸ τὴν καγκελόπορτα, βλέπω πεταμένο στὸν κῆπο ἓνα βιβλίο. Βιβλίο ταχυδρομημένο, μετὰ γραμματόσημο, δεμένο μετὰ σπάγγο, ποὺ προφανῶς τὸ πέταξε μέσα ὁ ἀνύποπτος ταχυδρόμος, γιὰ νὰ περιέλθει στὰ χέρια τοῦ σοφοῦ παραλήπτη. Φαντάζομαι καὶ τὴ μέσα σελίδα τοῦ βιβλίου, νὰ περιέχει καὶ τὴν κλασσικὴ ἀφιέρωση: «Στὸν σεβαστὸ καθηγητὴ κ. Θ. Ἀγγελόπουλο, προσφορὰ τιμητικὴ ἀπὸ τὸ συγγραφεὴ Τάδε». Καὶ τὸ βιβλίο, πεταμένο ἐκεῖ, περιμένει τὸν παραλήπτη του, περιμένει νὰ ἐκπληρωθεῖ ὁ συμπαθὴς πνευματικὸς προορισμὸς του, νὰ ἀνοιχθεῖ, νὰ διαβαστεῖ, ἴσως καὶ νὰ σχολιασθεῖ. Κι ὁ συγγραφεὴς, ἴσως νέος, (γιατὶ πάει πάντα ὁ νοῦς μας στοὺς νέους;), θὰ μετράει ἴσως τὶς μέρες, περιμένοντας μιὰν ἀπάντηση, ἢ μιὰ σύντομη κρίση, σὰν αὐτὲς ποὺ πάντοτε ἔστειλε, μετὰ ἀνεξαίρετη εὐγένεια, ὁ καθηγητής.

Τὸ βιβλίο ὅμως περιμένει στὸ χῶμα.

Κι ὁ συγγραφεὴς εἰς μάτην θὰ περιμένει ἀπάντηση.

Κύριε Πρόεδρε,

Ἐπειγόμενος νὰ ἐκπληρώσω, μετὰ ἀρκετὴ ἄλλωστε ἀργοπορία, τὸ καθῆκόν μου πρὸς τὸν διδάσκαλον, δὲν θέλησα νὰ χρονοτριβήσω στὴν ἔκθεση καὶ τὴν ἀνάλυση τοῦ ἔργου τοῦ Θεοδώρου Ἀγγελοπούλου. Θέλησα ν' ἀφιερῶσω αὐτὴ τὴν ὁμιλία μου ἀποκλειστικὰ στὸν ἄνθρωπο.

Καὶ τὴν ἀνακεφαλαιώνω, μὲ τὴν παρατήρηση, ὅτι ὁ ἄνθρωπος Ἀγγελόπουλος ἦταν, θὰ ἔλεγε κανεὶς, ἓνα ζωντανὸ ἐπίγραμμα: ἡ παροιμιώδης ἀκεραιότης του, χωρὶς νὰ ὀδηγεῖ σὲ ἀδυστηρότητα, ἦταν συγκεκρισμένη, ἰδίως ὅσο περνοῦσαν τὰ χρόνια, μὲ μιὰ βαθύτατη ἐπιείκεια. Ἦταν ὁ ἄνθρωπος, στοῦ ὁποῖου τὴ δικαία κρίση μποροῦσε κανεὶς νὰ στηρίζεται ἀκράδαντα, χωρὶς ἀμφιβολίες, χωρὶς ἐνδοιασμούς.

Καὶ συλλογίζομαι τώρα, ὅτι αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικά του, ἡ στερεότης, ἡ εὐθύτης, ἡ συνέπεια, ἡ δικαιοκρισία, εἶναι αὐτὰ πὸν ἐκκληροδότησε στοὺς ἐπιγενομένους.

Λοιπὸν, τὰ συγγράμματα πὸν καταλείπουν οἱ συγγραφεῖς, διδάσκουν τοὺς ἐρευνητὰς πολλὰ χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ δημιουργοῦ των. Οἱ ἀρετὲς ὅμως πὸν συνοδεύουν τὴ μνήμη τους, ἀποτελοῦν, παράλληλα μὲ τὰ συγγράμματα, μία αὐτοτελῆ διδασκαλία.

Καὶ ἴσως θὰ ἤμποροῦσε νὰ διερωτηθεῖ κανεὶς: Ποία ἀπὸ τὶς δύο διδασκαλίες εἶναι πολυτιμότερη γιὰ τοὺς ἀνθρώπους: ἐκείνη πὸν πηγάζει ἀπὸ τὰ συγγράμματα, ἢ ἐκείνη πὸν πηγάζει ἀπὸ τὴν ἀνάμνηση τῶν ἀρετῶν;

Ἄς τὸ σκεφθοῦμε. Κι ἂς εὔρουμε, ἂν εἶναι δυνατό, τὴ σωστὴ ἀπάντηση. Μὲ τὸ ἐρώτημα αὐτὸ τελειώνω, κύριε Πρόεδρε, καὶ σᾶς εὐχαριστῶ.